

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۱، شماره ۲، تابستان ۱۳۸۷، صفحات ۲۱-۳۸

عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های جنگل‌نشینان غرب استان مازندران از دیدگاه اعضا*

زینب حیدرپور توتکله**، حسین شعبانعلی فمی، علی اسدی و ایرج ملک‌محمدی***

تاریخ دریافت: ۱۳۸۵/۷/۲۴، تاریخ پذیرش: ۱۳۸۵/۱۰/۲۷

چکیده

در این تحقیق با روش پیمایشی عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های جنگل‌نشینان غرب استان مازندران بررسی شده است. جامعه آماری شامل اعضای تعاونی‌های جنگل‌نشینان غرب استان مازندران بود. نتایج تحقیق نشان داد که برخی عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌ها به ترتیب اولویت عبارت‌اند از: تعداد روستاهای تحت پوشش، مساعدت و همکاری بیشتر اداره منابع طبیعی با تعاونی، میزان اطلاعات فنی اعضا، تعداد کارکنان تعاونی، افزایش سرمایه‌گذاری مردم و فعالیت‌های جنبی تولیدی گروهی مانند پرورش ماهی. در تحلیل عاملی، متغیرهای موفقیت تعاونی‌های جنگل‌نشینان در چهار عامل اصلی دسته‌بندی شدند که در مجموع ۷۰/۳۸ درصد واریانس کل را تبیین کردند. این عوامل عبارت بودند از استفاده از نیروی اعضا در فعالیت‌های تعاونی، میزان کارکرد اعضا و کارکنان، نظارت و آموزش، و ارتباطات اجتماعی.

---

* این مقاله برگرفته از طرحی پژوهشی با عنوان «بررسی نقش عضویت در تعاونی‌های جنگل‌نشینان در حفاظت، توسعه و بهره‌برداری از منابع جنگلی در غرب استان مازندران» است که در سال ۱۳۸۵، با همکاری معاونت پژوهشی پردیس کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران به انجام رسیده است. بدین وسیله از مساعدت این معاونت محترم قدردانی می‌گردد.

** کارشناس ارشد توسعه روستایی از دانشگاه تهران

*** اعضای هیئت علمی دانشکده اقتصاد و توسعه کشاورزی دانشگاه تهران

کلیدواژه‌ها: تعاونی‌ها / جنگل‌نشینان / مازندران، غرب (استان) / اعضای تعاونی‌ها.

* * *

مقدمه

بخش قابل ملاحظه‌ای از تعاونی‌های تولیدی و خدماتی در سراسر جهان در زمینه منابع طبیعی فعالیت می‌کنند (Kittredge, 2005). استفاده از منابع طبیعی به‌ویژه مراتع و جنگل‌ها در قالب تعاونی در کشورهای پیشرفته سابقه طولانی دارد و امروزه به‌عنوان یکی از اشکال مدیریت پایدار این منابع مطرح است (Slee, 2005). با این حال، رشد و توسعه سازمان‌یافته آنها در ایران محدود است.

مشارکت در منابع طبیعی عبارت است از همکاری و فعالیت آگاهانه تشکل‌های مردمی، سازمان‌ها و نهادهای دولتی و غیردولتی، بهره‌برداران، مجریان طرح‌ها، و همه افراد ذی‌نفع در برنامه‌های حفظ، احیا، توسعه و بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی (شاعری و سعدی، ۱۳۸۲؛ و عرفانی‌فرد و شامخی، ۱۳۸۳: ۱۲).

تعاونی‌های منابع طبیعی با هدف گسترش مشارکت مردمی در منابع طبیعی در دهه ۱۳۶۰ در دستور کار سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور قرار گرفت، به‌طوری که تا پایان سال ۱۳۸۰، بیش از ۸۰۰ تعاونی در زمینه‌های مختلف جنگل، مرتع، بهره‌برداری از محصولات فرعی، و غیره تشکیل شد. این تعاونی‌ها مجموعاً حدود ۵۰ هزار نفر عضو دارند و ۵۷۳۴۱۱۸ هکتار را تحت پوشش قرار داده‌اند (آزادگان و آهنگریها، ۱۳۸۲). تعاونی‌های منابع طبیعی در کشور به‌ویژه در دو بخش مرتع و جنگل رشد شایان توجهی داشته‌اند. در زمینه جنگل، این تعاونی‌ها شامل تعاونی‌های مدیریت منابع جنگلی، تعاونی‌های بهره‌برداری از محصولات فرعی، و تعاونی‌های احیا و بهره‌برداری و توسعه جنگل هستند (اسدی، ۱۳۸۵).

اهداف تشکیل تعاونی‌های احیا و بهره‌برداری و توسعه جنگل عبارت‌اند از:

- کاهش تدریجی سرمایه‌گذاری دولت؛

- ایجاد اشتغال و کسب درآمد از محل فروش محصولات؛
  - جلوگیری از مهاجرت روستاییان به شهرها؛
  - ایجاد بستر مناسب برای مشارکت جنگل‌نشینان در مدیریت جنگل‌ها؛
  - جلوگیری از تجاوز و تخریب عرصه‌های منابع طبیعی و جلوگیری از چرای بی‌رویه دام؛ و
  - تغییر مطلوب شیوه زندگی مردم جنگل‌نشین از طریق واگذاری امور تولیدی مرتبط در قالب این شرکت‌های تعاونی (محمدیان شوئیلی، ۱۳۸۰).
- اولین تعاونی‌ها در سال ۱۳۶۵ در شهرستان رشت با نام امام‌زاده ابراهیم با ۱۶۸۱ خانوار عضو و در سطح ۲۶۲۲۲ هکتار جنگل تشکیل شد. تعداد اعضای این تعاونی‌ها ۹۱۲۲ نفر بود که ۲۲۶۷۹۶ هکتار از جنگل را تحت پوشش خود داشتند (احتشام‌زاده، ۱۳۷۶). در حال حاضر، ۱۹ شرکت تعاونی در شمال کشور با ۶۹۴۵ نفر عضو و در سطح حدود ۱۳۵۰۱۷/۴ هکتار اراضی جنگلی فعالیت دارند که ۸ تعاونی در حوزه اداره کل گیلان، ۳ تعاونی در حوزه اداره کل گلستان، ۶ تعاونی در حوزه اداره کل مازندران (ساری)، و ۲ تعاونی نیز در منطقه نوشهر قرار دارند. علاوه بر تعاونی‌های جنگل‌داری در شمال ایران، حدود ۴۷ تعاونی جنگل‌نشین با وسعت ۵۳۶۲۷/۴ هکتار در خارج از شمال کشور نیز در حال فعالیت می‌باشند (شاعری و حسینی‌نیا، ۱۳۷۹).
- تعاونی‌های جنگل‌نشینان تحت نظارت مستقیم اداره کل منابع طبیعی استان و به تبع آن، سازمان جنگل‌ها و مراتع فعالیت می‌کنند و میزان و روش‌های بهره‌برداری آنها توسط سازمان جنگل‌ها کنترل و نظارت می‌شود. ساختار مدیریتی تعاونی‌های جنگل‌نشینان همانند سایر تعاونی‌های تولیدی می‌باشد که از اعضا، هیئت مدیره و مدیر عامل تشکیل می‌شود و مجمع عمومی و مجمع هیئت مدیره در آن برگزار و تصمیمات لازم اتخاذ می‌شود. مدیرعامل این تعاونی‌ها در جریان اجلاس مجمع عمومی و با تأیید اداره کل منابع طبیعی استان تعیین می‌شود.

در این تحقیق، جنگل‌نشینان بر اساس نظر سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری شامل کسانی هستند که در روستاهای حاشیه جنگل و یا در داخل آن زندگی می‌کنند و بخشی از معیشت آنها وابسته به منابع جنگلی است (نجانان، ۱۳۷۶).

ملک‌محمدی (۱۳۷۶) در طرح پژوهشی خود با عنوان نقش تعاونی‌های جنگل‌نشین در حفظ، احیا، توسعه و بهره‌برداری از جنگل‌های حوزه دریای خزر به بررسی وضعیت تعاونی‌های این حوزه تا سال ۱۳۷۶ پرداخته است. طی این تحقیق، مشکل اصلی در تعاونی‌ها فقدان برنامه‌ریزی منسجم و طراحی دقیق در مرحله تشکیل آنها و فقدان آموزش برای مدیران تعاونی‌هاست (ملک‌محمدی، ۱۳۷۸).

عاقلی (۱۳۷۹) پایان‌نامه خود را که با هدف کلی بررسی نقش تعاونی‌های جنگل‌داری استان مازندران در بهبود نظارت و کنترل برامور حفاظت، احیا و بهره‌برداری اصولی از جنگل‌های این استان به نگارش درآورده است. بر اساس نظر پاسخ‌گویان در این تحقیق، برخی عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های جنگل‌داری به ترتیب اولویت عبارت‌اند از: میزان سرمایه تعاونی، اطلاعات فنی اعضا از روش‌های حفظ، احیا و بهره‌برداری اصولی، و بازدید مسئولان از تعاونی (عاقلی، ۱۳۷۹).

صادقی گرمارودی (۱۳۷۹)، در مقاله خود با عنوان «نقش مشارکت مردم در حفظ، احیا، توسعه و بهره‌برداری از منابع طبیعی»، ضمن پرداختن به مباحثی همچون اهداف، فرآیند، الگوها و موانع مشارکت مردم در منابع طبیعی، مهم‌ترین زمینه‌های جلب مشارکت مردم در منابع طبیعی تجدیدشونده را اجرای طرح‌های جنگل‌داری، جنگل‌کاری و بوستان‌ها، بهره‌برداری، صنایع چوب، مرتع‌داری، و بیابان‌زدایی توسط بخش خصوصی و تعاونی برشمرده است (صادقی گرمارودی، ۱۳۷۹).

مایکل جیم جونز، در پایان‌نامه خود برای اخذ کارشناسی ارشد از دانشگاه میشیگان با عنوان «ارزشیابی تعاونی‌های جنگل‌داری هندوران»، بدین نتیجه رسید که تعاونی‌های

جنگل‌داری در سطح محلی مزایای فراوانی به همراه دارند. این تعاونی‌ها می‌توانند امکان استخدام بیشتر، اقتصاد قوی‌تر، کاهش قطع درختان و مدیریت صحیح جنگل را فراهم آورند (Jones, 2003).

حیدرپور (۱۳۸۵)، در پایان‌نامه خود برای اخذ کارشناسی ارشد از دانشگاه تهران با عنوان «بررسی نقش عضویت در تعاونی‌های جنگل‌نشینان در حفاظت، احیا و بهره‌برداری و توسعه منابع جنگلی»، بدین نتیجه دست یافت که میانگین مشارکت اعضا در فعالیت‌های حفاظت، احیا، توسعه و بهره‌برداری از منابع جنگلی بیش از افراد غیرعضو بوده و بین میزان مشارکت اعضا و افراد غیرعضو تفاوت معنی‌داری وجود داشته است. طی این پژوهش، عملکرد این تعاونی‌ها مثبت ارزیابی شد (حیدرپور، ۱۳۸۵).

بر این اساس، تحقیق حاضر با اهداف اساسی زیر به اجرا درآمده است:

- شناخت ویژگی‌های فردی، اقتصادی و اجتماعی اعضای تعاونی‌های جنگل‌نشینان مورد مطالعه؛
- اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های جنگل‌نشینان؛ و
- شناخت عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های جنگل‌نشینان از دید اعضای تعاونی‌ها.

مواد و روش‌ها

این تحقیق به روش پیمایشی انجام شده و از نوع توصیفی-همبستگی است. جامعه آماری تحقیق را اعضای تعاونی‌های جنگل‌نشینان غرب استان مازندران تشکیل می‌دهند که در دو تعاونی بنشکی و صفارود در شهرستان رامسر مشغول به فعالیت می‌باشند. بر اساس فرمول کوکران، تعداد نمونه مناسب برای این تحقیق ۵۳ نفر به دست آمد؛ و برای بالاتر بردن میزان دقت و اعتبار یافته‌ها، حجم نمونه اعضا به ۷۵ نفر افزایش یافت. متغیر وابسته تحقیق موفقیت تعاونی‌های جنگل‌نشینان بوده است و متغیرهای

مستقل آن، سن، سواد، میزان زمین کشاورزی، میزان درآمد، و عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های جنگل‌نشینان بودند و به جز مورد آخر که ترتیبی بود، همگی فاصله‌ای بودند. جهت گردآوری داده‌ها و اطلاعات مورد نظر، پرسشنامه‌ای در سه بخش بدین شرح تنظیم شد: شرایط و ویژگی‌های فردی پاسخ‌گو، شامل ۱۲ پرسش؛ ویژگی‌های اقتصادی، شامل ۱۳ پرسش؛ و میزان تأثیر هر یک از عوامل در موفقیت تعاونی‌های جنگل‌نشینان، شامل ۲۰ پرسش. جهت تعیین روایی پرسشنامه از روایی محتوایی، سازه‌ای و ظاهری استفاده شد. روایی محتوایی پرسشنامه با استفاده از نظرات پانل متخصصان و استادان و پس از چند مرحله اصلاح و بازنگری به دست آمد. جهت تعیین اعتبار پرسشنامه در منطقه مورد مطالعه، پیش‌آزمون انجام شد و با استفاده از نرم‌افزار SPSS (Version 11.5)، ضریب آلفای کرونباخ 0.94 برای عوامل مؤثر بر موفقیت به دست آمد، که نشان می‌دهد سؤالات پرسشنامه از اعتبار بالایی برخوردار است. پدهازور این میزان ضریب آلفای کرونباخ را برای تحقیقات غیرتجربی مناسب می‌داند (Pedhazur, 1982). برای بررسی عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی از دیدگاه اعضای تعاونی‌های جنگل‌نشینان، از ۲۰ گویه در قالب طیف لیکرت استفاده شد. موارد این طیف شامل «هیچ»، «خیلی کم»، «کم»، «تا حدی»، «زیاد»، و «خیلی زیاد» بود. برای «هیچ» مقدار عددی ۰، برای «خیلی کم» مقدار عددی ۱، برای «کم» مقدار عددی ۲، برای «تا حدی» مقدار عددی ۳، برای «زیاد» مقدار عددی ۴، و برای «خیلی زیاد» مقدار عددی ۵ در نظر گرفته شد. همچنین، ضریب پراکندگی که حاصل تقسیم انحراف معیار بر میانگین است، بیان شد. کمترین ضریب پراکندگی نشان‌دهنده بالاترین اولویت بود و برای مواردی که ضریب پراکندگی آنها مشابه بود، اولویت یکسانی در نظر گرفته شد. در این تحقیق، هدف از کاربرد تحلیل عاملی مشخص کردن عوامل شکل‌دهنده موفقیت تعاونی‌ها از دیدگاه اعضا و تعیین مقدار واریانس تبیین‌شده توسط هر کدام از متغیرها در قالب عامل‌های دسته‌بندی شده می‌باشد. در تحقیق حاضر، از تحلیل عاملی از نوع استخراجی با رویکرد تعیین متغیرهای معنی‌دار در هر کدام از عامل‌های تعیین‌شده

در چارچوب نظری تحقیق، استفاده شد. به‌طور کلی، در راستای انجام تحلیل عاملی در این تحقیق، مراحل زیر طی شده است:

تعیین و تشخیص مناسب بودن داده‌ها برای تحلیل عاملی با استفاده از آزمون‌های KMO و بارتلت صورت گرفت. در این تحقیق، با توجه به مقادیر KMO به‌دست آمده در سطح خوب، می‌توان گفت که داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب بوده‌اند. یکی از موارد مهم در تحلیل عاملی تعیین تعداد عامل‌های قابل استخراج است. اگر چه مبنای کمی دقیقی برای تصمیم‌گیری در مورد تعداد عامل‌های استخراجی ارائه نشده است، اما ضوابطی وجود دارد که در تصمیم‌گیری برای تعیین تعداد عامل‌های استخراجی، از آنها استفاده می‌شود. این معیارها عبارت‌اند از:

- ۱- معیار مقدار ویژه؛
- ۲- معیار پیشین؛
- ۳- معیار درصد واریانس؛ و
- ۴- معیار تست بریدگی^(۱) (کلاتری، ۱۳۸۲).

در این تحقیق، با توجه به استخراجی بودن نوع تحلیل عاملی و نیز به‌منظور مشخص شدن میزان درستی عوامل در نظر گرفته شده برای تعیین موفقیت، متغیرها در چهار عامل دسته‌بندی شدند.

در تحلیل عاملی، منظور از چرخش چرخانیدن محورهای عامل حول مرکز مختصات است. چرخش را موقعی انجام می‌دهند که تفسیر عامل‌ها به‌سادگی ممکن نباشد. بنابراین، به‌منظور ساده‌سازی ساختار عامل‌ها و تفسیرپذیری آنها، از چرخش عاملی استفاده می‌شود. روش‌های متعددی برای چرخش عامل‌ها وجود دارد که در این تحقیق، از روش واریماکس استفاده شد و متغیرهایی که بار عاملی آنها بزرگ‌تر از ۰/۴۲ بود، به‌عنوان بارهای عاملی معنی‌دار استخراج شدند.

نتایج و بحث

طی تحقیق انجام شده روی دو تعاونی بنشکی و صفارود، که در حوزه شهرستان رامسر در منطقه غرب استان مازندران واقع شده‌اند، یافته‌های زیر به دست آمد. میانگین سنی اعضای این تعاونی‌ها متعلق به گروه سنی ۳۶ تا ۵۰ سال و بیانگر مسن بودن اعضا بود. همچنین، ۹۴/۷ درصد اعضا را مردان تشکیل می‌دادند. یافته‌های تحقیق نشان داد که میانگین سطح تحصیلات اعضای تعاونی‌ها دیپلم، میانگین میزان درآمد آنها ۳۱۹۸۸۳۳ ریال، و میانگین تعداد اعضای خانوار آنها ۶ نفر بوده است. همان‌طور که در جدول ۱ آمده است، میانگین سابقه عضویت ۱۱/۴ سال و نما ۱۵ سال بود که می‌تواند نشانگر سابقه بالای عضویت اکثر اعضا باشد.

جدول ۱- توزیع فراوانی افراد عضو تعاونی بر اساس سابقه عضویت (سال)

سابقه عضویت	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
کمتر از ۱۰ سال	۲۴	۳۱/۶	۳۱/۶
۱۰ تا ۲۰ سال	۴۵	۵۹/۲	۹۰/۸
بیشتر از ۲۰ سال	۷	۹/۲	۱۰۰
جمع	۷۶	۱۰۰	

بیشینه: ۲۵، واریانس: ۴۷/۳۱، میانگین: ۱۱/۴۲،
کمینه: ۱، انحراف معیار: ۶/۷۸، نما: ۱۵، میانه: ۱۵

منبع: یافته‌های تحقیق

همان‌طور که در جدول ۲ آمده است، از میان ۷۵ نمونه عضو، ۶۷ نفر سمت خود را مشخص کرده بودند که ۷۹/۱ درصد عضو و ۱/۵ درصد مدیر عامل و ۱۷/۱ درصد عضو هیئت مدیره بودند.

جدول ۲- توزیع فراوانی افراد عضو تعاونی جنگل‌نشینان بر اساس نوع مسئولیت

نوع مسئولیت	فراوانی	درصد
عضو	۵۳	۷۹/۱
مدیر عامل	۱	۱/۵
عضو هیئت مدیره	۱۳	۱۹/۴
جمع	۶۷	۱۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق

بر اساس نتایج حاصل از این تحقیق، کشاورزی با فراوانی ۱۸ نفر بیشترین میزان اشتغال اصلی اعضا را تشکیل داده است (۲۳/۷ درصد) و بیشترین فراوانی شغل فرعی در میان اعضا، دامداری با فراوانی ۱۱ نفر بوده است (۱۴/۵ درصد). میانگین واحد دامی اعضا، ۷۰/۰۴ رأس بوده است که نشانگر این است که دامداری در بین اعضا رواج دارد. مطالعه انجام‌شده نشان می‌دهد ۷۱ درصد از افراد عضو، فاقد زمین بوده‌اند و در بین سایر اعضا، اکثریت کمتر از ۲۰۰۰ متر مربع زمین زراعی داشته‌اند (۱۴/۵ درصد کل اعضا).

اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی از دید اعضا

عامل تعداد روستای تحت پوشش با ضریب پراکندگی ۰/۵۶ بالاترین اولویت، و عوامل و مساعدت و همکاری بیشتر اداره منابع طبیعی با تعاونی، میزان اطلاعات فنی اعضا، تعداد کارکنان تعاونی، افزایش سرمایه‌گذاری مردم، و فعالیت‌های جنبی تولیدی گروهی مانند پرورش ماهی شش اولویت اول، و دوره‌های آموزشی برگزار شده در رابطه با حفاظت و احیا، تعداد اعضای تعاونی، و انطباق دوره‌های آموزشی با نیازهای آموزشی سه اولویت آخر را تشکیل می‌دهند.

جدول ۳- اولویت بندی عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی از دیدگاه اعضای تعاونی های جنگل نشینان

ردیف	نوع مشارکت	میزان مشارکت						انحراف معیار	بناکنگین رتبه ای	شماره پرو اکندگی	اولویت
		خیلی زیاد	زیاد	تا حدی	کم	خیلی کم	هیچ				
۱	تعداد روستای تحت پوشش	۱۲	۲۶/۷	۳۲	۹/۳	۲/۷	۱۷/۳	۱/۵۹	۲/۸۴	۰/۵۶	۱
۲	مساعدت و همکاری بیشتر اداره منابع طبیعی با تعاونی	۲۸	۱۶	۲۵/۳	۸	۸	۱۴/۷	۱/۷۴	۳/۰۴	۰/۵۷	۲
۳	میزان اطلاعات فنی اعضا	۲۵/۴	۲۵/۳	۱۶	۸	۹/۳	۱۶	۱/۷۹	۳/۰۱	۰/۵۹	۳
۴	تعداد کارکنان تعاونی	۱۸/۷	۳۳/۳	۱۰/۷	۱۲	۹/۳	۱۶	۱/۷۵	۲/۹۲	۰/۶۰	۴
۵	افزایش سرمایه گذاری مردم	۶/۶	۲۹/۳	۳۲	۲/۷	۱۰/۷	۱۸/۷	۱/۶۰	۲/۶۳	۰/۶۱	۵
۶	فعالیت های جنبی تولیدی گروهی مانند پرورش ماهی	۲۵/۴	۱۶	۲۹/۳	۰	۸	۲۱/۳	۱/۸۶	۲/۸۷	۰/۶۵	۶
۷	نظارت و بازدید مسئولان از تعاونی	۲۶/۷	۱۴/۷	۱۸/۷	۹/۳	۱۳/۳	۱۷/۳	۱/۸۴	۲/۸۰	۰/۶۶	۷
۸	گسترش سطح فعالیت های تبدیلی توسط تعاونی	۱۷/۳	۱۷/۳	۲۲/۷	۱۳/۳	۶/۷	۲۲/۷	۱/۷۸	۲/۵۷	۰/۶۹	۸
۹	دریافت وام های طولانی مدت توسط تعاونی	۲۵/۳	۱۲	۱۸/۷	۱۳/۳	۱۰/۷	۲۰	۱/۸۵	۲/۶۸	۰/۶۹	۸
۱۰	نظارت بر فعالیت های جنگل نشینان از سوی تعاونی	۲۲/۷	۱۲	۲۵/۳	۸	۱۰/۷	۲۱/۳	۱/۸۳	۲/۶۴	۰/۷۰	۹
۱۱	کاهش هزینه های جاری	۱۶	۳۰/۷	۹/۳	۱۲	۹/۳	۲۲/۷	۱/۸۴	۲/۶۴	۰/۷۰	۱۰
۱۲	استفاده از اعضای تعاونی به جای کارگر روزمزد و پیمانی	۱۴/۶	۲۲/۷	۱۶	۱۷/۳	۶/۷	۲۲/۷	۱/۷۶	۲/۵۳	۰/۷۰	۱۰
۱۳	میزان تناسب درآمد و امکانات تعاونی با تعداد کارکنان	۱۰/۷	۲۸/۱	۱۷/۳	۵/۳	۱۷/۳	۲۱/۳	۱/۷۷	۲/۴۵	۰/۷۲	۱۱
۱۴	کاهش نرخ بهره مالکانه	۱۲	۱۴/۷	۲۴	۱۳/۳	۱۴/۷	۲۱/۳	۱/۶۸	۲/۳۲	۰/۷۳	۱۲
۱۵	ترغیب اعضا برای فعالیت های فردی مانند زنبورداری	۱۷/۳	۱۶	۱۴/۷	۱۸/۷	۱۲	۲۱/۳	۱/۷۸	۲/۴۴	۰/۷۳	۱۲
۱۶	انطباق برنامه ها و طرح ها با نیازهای جنگل نشینان	۱۶	۱۰/۷	۱۷/۳	۱۲	۱۶	۲۸	۱/۹۳	۲/۴۷	۰/۷۸	۱۳
۱۷	دوره های آموزشی برگزار شده در موارد دیگر مانند قالی بافی	۲۹/۵	۹/۳	۱۰/۶	۸	۱۷/۳	۲۵/۳	۲/۰۳	۲/۴۹	۰/۸۱	۱۴
۱۸	انطباق دوره های آموزشی با نیازهای آموزشی	۱۶	۱۰/۷	۱۷/۳	۱۲	۱۶	۲۸	۱/۸۳	۲/۱۵	۰/۸۵	۱۵
۱۹	تعداد اعضای تعاونی	۱۲	۱۸/۷	۱۳/۳	۱۲	۱۲	۳۲	۱/۸۴	۲/۱۱	۰/۸۷	۱۶
۲۰	دوره های آموزشی برگزار شده در رابطه با حفاظت و احیا	۱۸/۷	۱۰/۷	۸	۱۰/۶	۲۱/۳	۳۰/۷	۱/۹۲	۲/۰۳	۰/۹۵	۱۷

هیچ=۰، کم=۱، خیلی کم=۲، تا حدی=۳، زیاد=۴، خیلی زیاد=۵

منبع: یافته های تحقیق

تحلیل عاملی

بررسی‌های اولیه نشان داد که مقدار آماره KMO برابر با ۰/۸۳۶ و آماره بارتلت معادل ۱۱۵۳/۹۳۳ و در سطح یک درصد معنی‌دار بود. این یافته‌های اولیه حاکی از مناسب بودن داده‌ها برای تحلیل عاملی است. در جدول ۴، عوامل استخراج شده به همراه پارامترهای آماری مربوط آمده است.

جدول ۴- عوامل استخراج شده همراه با مقدار ویژه، واریانس و درصد واریانس تجمعی آنها

ردیف	عامل	مقدار ویژه	واریانس مقدار ویژه	درصد تجمعی واریانس
۱	گسترش مشارکت اعضا	۱۰/۰۱	۵۰/۰۲	۵۰/۰۵
۲	مدیریت داخلی تعاونی	۱/۹۶	۹/۸	۵۹/۸۵
۳	نظارت و آموزش	۱/۰۸	۵/۴	۶۵/۲۴
۴	ارتباطات خارجی	۱/۰۲	۵/۱۲	۷۰/۳۸

منبع: یافته‌های تحقیق

براساس یافته‌های حاصل از جدول ۴، عامل اول با مقدار ویژه ۱۰/۰۱ به‌تنهایی تبیین‌کننده ۵۰/۰۵ درصد واریانس کل می‌باشد. به‌طور کلی، چهار عامل فوق در مجموع ۷۰/۳۸ درصد کل واریانس را تبیین می‌کنند که نشان از درصد بالای واریانس تبیین شده توسط این عامل‌ها می‌باشد. اما با توجه به وضعیت قرارگیری متغیرها (حدود ۲۰ متغیر اصلی) در عوامل، با فرض واقع شدن متغیرهای دارای بار عاملی بزرگ‌تر از ۰/۴۲ بعد از چرخش عامل‌ها به روش وریماکس و نام‌گذاری آنها، نتیجه نهایی به شرح جدول ۵ است.

جدول ۵- متغیرهای مربوط به هر یک از عوامل و بار عاملی به دست آمده از ماتریس دوران یافته

بار عاملی	متغیرها	نام عامل
۰/۷۸۴	استفاده از اعضای تعاونی به جای کارگر روزمزد و پیمانی	گسترش مشارکت اعضا
۰/۷۵۳	گسترش سطح فعالیت‌های تبدیلی توسط تعاونی	
۰/۷۵۰	دریافت وام‌های طولانی مدت توسط تعاونی	
۰/۵۹۲	ترغیب اعضا برای فعالیت‌های فردی مانند زنبورداری	
۰/۵۰۷	انطباق برنامه‌ها و طرح‌ها با نیازهای جنگل‌نشینان	
۰/۸۳۵	میزان تناسب درآمد و امکانات تعاونی با تعداد کارکنان	مدیریت داخلی تعاونی
۰/۷۳۷	تعداد کارکنان تعاونی	
۰/۷۱۸	میزان اطلاعات فنی اعضا	
۰/۶۱۵	کاهش هزینه‌های جاری	
۰/۶۱۱	تعداد اعضای تعاونی	
۰/۷۹۷	نظارت و بازدید مسئولان از تعاونی	نظارت و آموزش
۰/۵۸۹	انطباق دوره‌های آموزشی با نیازهای آموزشی	
۰/۵۴۷	مساعادت و همکاری بیشتر اداره منابع طبیعی با تعاونی	
۰/۵۲۸	دوره‌های آموزشی برگزار شده در رابطه با حفاظت و احیا	
۰/۵۰۵	نظارت بر فعالیت‌های جنگل‌نشینان از سوی تعاونی	
۰/۸۴۴	افزایش سرمایه‌گذاری مردم	ارتباطات خارجی تعاونی
۰/۴۹۷	کاهش نرخ بهره مالکانه	
۰/۴۲۱	تعداد روستای تحت پوشش	

منبع: یافته‌های تحقیق

برآیند حاصل از تحلیل عاملی حاکی از وارد شدن حداکثر متغیرها در تحلیل عاملی، در بر گرفتن بخش اعظم عوامل تأثیرگذار بر موفقیت تعاونی در چارچوب نظری تحقیق است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

تحقیق حاضر در دو بخش کمی و کیفی و مصاحبه نیمه‌ساختارمند با مدیران عامل و کارشناسان و مسئولان سازمان جنگل‌ها و مراتع و اداره کل منابع طبیعی استان مازندران انجام شد. نتایج حاصل بررسی داده‌های آماری در بخش کمی و تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی (ناشی از تهیه فیلمی مستند از فعالیت‌های تعاونی) است. بخشی از پیشنهادهای ارائه شده در مقاله حاضر، به دلیل استفاده از رویکردهای پژوهش تلفیقی (کمی و کیفی)، کاربردی و بیشتر مبتنی بر ظرفیت‌های تعاونی‌های مورد مطالعه است.

طی تحقیق انجام‌شده روی دو تعاونی بنشکی و صفارود واقع در حوزه شهرستان رامسر در منطقه غرب استان مازندران، نتایج زیر حاصل شد.

میانگین سنی اعضای این تعاونی‌ها، به گروه سنی ۳۶ تا ۵۰ سال تعلق داشت و بیانگر مسن بودن اعضا بود. از طرفی، ۹۴/۷ درصد اعضا را مردان تشکیل می‌دادند که نشان‌دهنده تمایل بیشتر مردان برای مشارکت در فعالیت‌های تعاونی بود. دلیل مهم این امر را می‌توان حجم بالای فعالیت‌های تعاونی در عرصه‌های جنگلی تحت پوشش تعاونی‌ها دانست.

یافته‌های تحقیق نشان داد که سطح تحصیلات و میزان درآمد افراد عضو در سطح نسبتاً بالایی قرار دارد و این نشانگر آن است که افراد تحصیل‌کرده تمایل بیشتری به عضویت در تعاونی دارند و بر اساس شناخت شخصی، عضویت را به سود خود می‌دانند^(۲).

همچنین، بالا بودن درآمد را می‌توان ناشی از سودآوری فعالیت‌های تعاونی دانست که امکان برخورداری از درآمد بالاتر و تأمین بهتر معیشت خانوار را برای اعضا فراهم می‌کند.

میانگین سابقه عضویت ۱۱/۴ سال و نما ۱۵ سال می‌باشد. بخش اعظم افراد عضو از بدو تأسیس به عضویت تعاونی درآمده‌اند و عضویت جدید در قالب کارمندی بوده است که بر اساس نیاز به تخصص آنها استخدام شده‌اند و افراد متقاضی در روستاهای

تحت پوشش زیاد است، به گونه‌ای که تعاونی به دلیل محدودیت‌های خود امکان پذیرش آنها را ندارد. به نظر می‌رسد که مقبولیت و عملکرد مثبت تعاونی‌ها در منطقه باعث جلب نظر جنگل‌نشینان به سوی عضویت و فعالیت در تعاونی شده باشد^(۳).

اغلب اعضای تعاونی جنگل‌نشینان از زمین‌های حاشیۀ جنگل برای کشاورزی استفاده می‌کنند و اگر کسی زمینی در داخل جنگل داشته، آن زمین از او خریداری شده و در حاشیه به او زمین داده شده است. تعاونی‌ها سعی می‌کنند تا حد امکان از نیروی کار اعضا برای فعالیت‌های خود استفاده کنند؛ و در صورتی که اعضا دانش فنی لازم را برای برخی از فعالیت‌های آنها نداشته باشند، از نیروی کار جدید عضوگیری می‌کنند و یا به صورت کارگر روزمزد و یا پیمانی از نیروی کار و دانش افراد خارج از تعاونی برای بهبود فعالیت‌های آن بهره می‌جویند.

میانگین مالکیت دام در میان اعضا در سطح بالایی می‌باشد و این لزوم توجه تعاونی به طرح‌های تعادل دام و مرتع و خروج دام از جنگل را نمایان می‌سازد. همکاری اعضای تعاونی در این طرح‌ها که توسط منابع طبیعی منطقه اجرا می‌شود، اهمیت زیادی در موفقیت آنها دارد.

عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌ها به چهار دسته گسترش مشارکت اعضا، مدیریت داخلی تعاونی، نظارت و آموزش، و ارتباطات خارجی تقسیم‌بندی شدند که عامل اول با مقدار ویژه ۱۰/۰۱ تبیین‌کننده ۵۰/۰۵ درصد واریانس کل بود و چهار عامل فوق در مجموع، ۷۰/۳۸ درصد کل واریانس را تبیین کردند. از دیگر فعالیت‌هایی که می‌تواند موجب موفقیت بیشتر تعاونی شود، پرورش و فروش نهال‌های زیتنی، توجه به صنایع تبدیلی همچون کارخانه تولید آب معدنی یا صنایع مرتبط با فرآوری محصولات فرعی جنگلی مانند تولید ترشی و مرباست که در حال حاضر، به صورت سنتی انجام می‌شود. گسترش صنعت توریسم و اکوتوریسم در مناطق تحت پوشش هر تعاونی از دیگر عواملی است که باعث افزایش سودآوری برای تعاونی‌ها می‌شود^(۴).

در اینجا، با بررسی نتایج حاصل از تحقیق حاضر، پیشنهادهایی ارائه شده است. بر اساس نتایج حاصل از تحقیق کیفی که به صورت مشاهده و مصاحبه نیمه‌ساختارمند با مدیران عامل شرکت‌های تعاونی (دو مورد) و مسئولان اداره کل منابع طبیعی غرب استان مازندران صورت گرفت، مشخص شد که بر اساس تجارب قبلی تعاونی‌ها، باید به منظور بهبود عملکرد این تشکلهای فعالیت‌های گوناگونی صورت گیرد که خلاصه آن در قالب پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

- ۱- به علت مؤثر بودن تعاونی‌های مورد مطالعه در حفظ، احیا و توسعه منابع طبیعی در منطقه رامسر، پیشنهاد می‌شود که امکان ایجاد و گسترش آن در سایر نقاط غرب استان مورد بررسی و مطالعه کارشناسان قرار گیرد. بر اساس نتایج تحقیق به عمل آمده، ۷۱/۶ درصد پاسخ‌گویان در چهار شهرستان غرب استان نسبت به ایجاد تعاونی و عضویت در آن نظر مثبت داشتند و آن را یک تشکل کارآ و سودمند می‌دانستند. تعاونی‌ها با نظارت سازمان جنگل‌ها و اداره کل منابع طبیعی منطقه ایجاد می‌شوند؛ و تنها پس از انجام کار کارشناسی و بررسی ذخایر منابع طبیعی موجود در مناطق جنگلی، اجازه ایجاد تعاونی به ساکنان منطقه داده می‌شود. هم‌اینک بر اساس نظر کارشناسان منابع طبیعی، در جنگل‌های منطقه لیره‌سر شهرستان تنکابن، می‌توان تعاونی ایجاد کرد؛
- ۲- در جهت بهبود فعالیت تعاونی‌های موجود، پیشنهاد می‌شود که فعالیت‌های توریسم و اکوتوریسم توسط تعاونی‌ها مورد توجه قرار گیرد و نقاط مستعد برای آنها در منطقه زیر پوشش هر تعاونی تعیین و در مورد ارتقای امکانات آن در جهت افزایش جذب گردشگر برنامه‌ریزی شود؛
- ۳- تعاونی‌ها امکان تشکیل صنایع تبدیلی همچون آب معدنی را دارند که با استفاده از چشمه‌های آب معدنی موجود در منطقه زیر پوشش خود، می‌توانند برای این کار اقدام کنند؛
- ۴- بر اساس نتایج حاصل از تحلیل عاملی، بیشترین مقدار بار عاملی مربوط به عامل گسترش مشارکت اعضا بود؛ پیشنهاد می‌شود که فعالیت‌هایی چون احداث استخر

- پرورش ماهی و یا پرورش زنبور عسل در منطقه امکان‌سنجی شود و در صورت وجود شرایط محیطی، بوم‌شناختی و انسانی در منطقه، توسط اعضا و با نظارت و کنترل تعاونی انجام شود؛
- ۵- امکان تبدیل الوار به اشکال اقتصادی‌تر آن در منطقه فراهم شود تا ارزش افزوده محصولات چوبی تعاونی‌ها ارتقا پیدا کند؛
- ۶- دوره‌های آموزشی در جهت حفاظت از منابع جنگلی و بهره‌برداری پایدار از آنها برای اعضای تعاونی‌ها برقرار شود؛
- ۷- دوره‌های آموزشی جنبی همچون قالی‌بافی با کیفیت و کمیت بیشتر در منطقه برگزار شود تا به اقتصاد خانوارهای جنگل‌نشین کمک شود؛ و
- ۸- بر اساس یافته‌های حاصل از بخش کیفی تحقیق، یکی از فعالیت‌های مهم در زمینه عوامل مؤثر بر موفقیت، مساعدت و همکاری مسئولان منطقه و اداره منابع طبیعی غرب استان مازندران با تعاونی‌ها بود که پیشنهاد می‌شود با انجام فعالیت‌های بیشتر، این ارتباط قوی‌تر و مستحکم‌تر شود.

یادداشت‌ها

- ۱- این معیار تعداد مناسب عامل‌ها را بر مبنایی تعیین می‌کند که هنوز میزان واریانس خاص بر واریانس مشترک غلبه نکرده است. بنابراین تا زمانی که مقدار واریانس مشترک بیشتر از مقدار واریانس خاص باشد، عامل‌های فوق به عنوان عامل‌های معنی‌دار استخراج و تجزیه و تحلیل می‌شوند.
- ۲- میانگین تحصیلات افراد عضو، دیپلم و درآمد آنها ۳۱۹۸۸۳۳ ریال بوده که برای نواحی روستایی، خیلی بالاتر از حد انتظار است.
- ۳- اعضای تعاونی در بهره‌مندی از مزایای تعاونی در اولویت هستند. از این رو، مزایای اشتغال ناشی از فعالیت‌های تعاونی نخست شامل حال اعضا می‌شود.
- ۴- طی بخش کیفی تحقیق، فیلمی مستند از فعالیت‌های تعاونی تهیه شد. گزینش فعالیت‌ها مبتنی بر ظرفیت‌های موجود تعاونی‌ها و بر اساس مصاحبه صورت گرفته با مدیران عامل و هیئت مدیره تعاونی‌ها بوده است. در حال حاضر، در این تعاونی‌ها فعالیت‌هایی مانند پرورش ماهی و تولید و فروش نهال انجام می‌شود که در فیلم نمایش داده شده است.

منابع

- آزادگان، علی و آهنگریها، حسن (۱۳۸۲)، *بررسی وضعیت توسعه و مشارکت در تعاونی‌های جنگل‌نشینان غرب استان مازندران*. (پلی‌کپی)، نوشهر.
- احتشام‌زاده، محمد (۱۳۷۶)، *نگرشی بر وضعیت فعالیت‌های بهره‌برداری و احیای تعاونی‌های جنگل*. تهران: سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور.
- اسدی، علی (۱۳۸۵)، *بررسی وضعیت تعاونی‌های منابع طبیعی در سطح کشور*. تهران: وزارت جهاد کشاورزی. سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور.
- حیدرپور، زینب (۱۳۸۵)، *بررسی نقش عضویت در تعاونی‌های جنگل‌نشینان در حفاظت، احیا، بهره‌برداری و توسعه منابع جنگلی غرب استان مازندران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد و توسعه کشاورزی دانشگاه تهران.
- شاعری، علی محمد و حسینی‌نیا، غلامحسین (۱۳۷۹)، *بررسی میزان توفیق تعاونی‌های جنگل‌داری در مدیریت جنگل‌های شمال*. (پلی‌کپی)، تهران.
- شاعری، علی محمد و سعدی، حشمت‌الله (۱۳۸۲)، *راهنمای عملی مشارکت و ترویج منابع طبیعی*. تهران: پونه.
- صادقی گرمارودی، محرم‌علی (۱۳۷۹)، *نقش مشارکت مردم در حفظ، احیا، توسعه و بهره‌برداری از منابع طبیعی*. مجموعه مقالات اولین همایش منابع طبیعی، مشارکت و توسعه. تهران: دفتر ترویج و مشارکت مردمی سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور.
- عاقلی، حسین (۱۳۷۹)، *بررسی نقش تعاونی‌های جنگل‌داری در بهبود نظارت و کنترل بر امور احیا، حفاظت و بهره‌برداری*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران.
- عرفانی فرد، یوسف و شامخی، تقی (۱۳۸۳)، «نقش جنگل‌های دست‌کاشت و درختان خارج از جنگل در مدیریت پایدار جنگل‌ها». *فصلنامه جنگل و مرتع*. ش. ۶۵، ص ۱۲.
- کلانتری، خلیل (۱۳۸۲)، *پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی-اقتصادی*. تهران: شریف.
- محمدیان شوئیلی، محمدحسین (۱۳۸۰)، *نقش مشارکت مردم در منابع طبیعی*. مجموعه مقالات همایش ملی مدیریت جنگل‌های شمال و توسعه پایدار. تهران: گستره.
- ملک‌محمدی، ایرج (۱۳۷۸)، *طراحی الگوی ساختاری تعاونی‌های جنگل‌نشینان برای مشارکت نظام‌یافته مردمی در مدیریت جنگل*. مجموعه مقالات همایش منابع طبیعی مشارکت و توسعه. ش ۳۶، ص ۷.

نجان، قنبر (۱۳۷۶)، «مختصری از مشخصات جنگل‌های شمال ایران بر اساس طرح جامع مقدماتی». *سمینار سیاست جنگل*. تهران: سازمان جنگل‌ها و مراتع.

Jones, M. J. (2003), *Evaluation of Honduran Forestry Cooperatives: Five Case Studies*. M. Sc Thesis. Houghton: Michigan Technological University.

Kittredge, Jim (2005), *The Cooperation of Private Forest Owners on Scales Larger than One Individual Property: International Examples and Potential Application in the United States*. Amherst: University of Massachusetts.

Pedhazur, E. J. (1982), *Multiple Regressions in Behavioral Research: Explanation and Prediction*. New York: Reinhart and Winston.

Slee, B. (2005), *The Socio-Economic Evaluation of the Impact of Forestry on Rural Development: A Regional Level Analysis*. Gloucester: University of Gloucestershire.